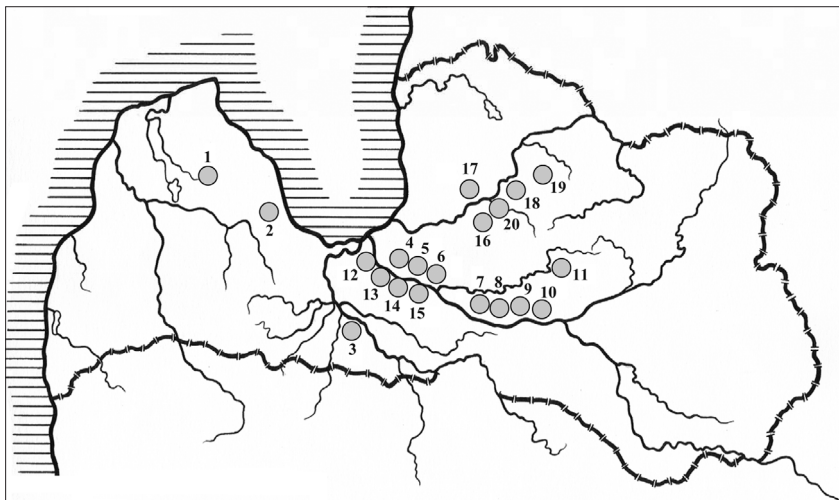

Tatjana Berga

BIZANTIJAS MONĒTAS LATVIJĀ

Ziņas par Latvijā atrastajām Bizantijas monētām monogrāfijā par Bizantijas monētu depozītiem pirmais apkopojis krievu numismāts Vladislavs Kropotkins, izmantojot esošās publikācijas un numismātes Rasmus Ceplītes sniegto informāciju.¹ Vēlāk Ēvalda Mugerēviča un Tatjanas Bergas darbos dati par atradumiem tika papildināti un kartografēti.² Pašreiz ir zināms jau par 31 Bizantijas monētu atradumu no 20 arheoloģiskajiem pieminekļiem – kapulaukiem un dzīvesvietām. Agrās Bizantijā kaltās monētas Latvijā zināmas tikai divas – tas ir imperatora Anastasija (491–518) zelta solīds, atrasts Engurē, un imperatora Justiniāna I bronzas pusfollis, kalts Antiohijā 539./40. gadā, atrasts Krapes Rasās Ogres rajonā. Šajā periodā monētas Latvijā varēja ienākt pa tiem pašiem tirdzniecības ceļiem, pa kuriem te ieplūda romiešu monētas. Tomēr lielākā Bizantijas monētu izplatība vērojama vēlāk – 10./11. gadsimtā, un tie pārsvarā ir miliarisiji un vara follisi. Miliarisiji (lat. *miliarensis* – tūkstošais), sākot ar 8. gadsimtu, bija Bizantijas sudraba monētas, 10.–11. gs. to diametrs bija 25 mm un svars 2,5–3 gramu. Galvenā sudraba monētu kaltuve atradās Bizantijas galvaspilsētā Konstantinopolē. Atradumi Latvijā koncentrējas svarīgu tirdzniecības ūdensceļu – Daugavas un Gaujas krastos. No Austrumiem pa Daugavas ūdensceļu Latvijā nokļuva arī nedaudzie te atrastie Bizantijas priekšmeti – stikla krelles un brokāta audumi.³ Daugmales pilskalnā uzietai apzeltītai eņģeļa figūriņai ar nimbu, spārniem, zizli un varas ābolu arheologs Francis Balodis tika atradis paralēles Sv. Sofijas katedrāles mozaikā Konstantinopolē.⁴ Guntis Zemītis uzskata, ka Daugmalē atrastā eņģeļa figūriņa noteikti importēta no Austrumiem, toties citur Latvijā konstatētās eņģeļu figūriņas ir vietējie atdarinājumi.⁵ Senkapos Bizantijas monētas atrod kopā gan ar dirhēmiem, gan arī Rietumeiropas monētām. Iespējams, ka tas netieši liecina par monētu iekļūšanas diviem ceļiem: pa Daugavu no Austrumiem kopā ar dirhēmiem un caur Gotlandi no Rietumiem kopā ar Rietumeiropas denāriem. Par labu pēdējam pieņēmumam liecina arī miliarisiju atradumu koncentrācija Daugavas lejtecē, šeit 11 pieminekļos atrastas divas trešdaļas no Bizantijas miliarisiju kopskaita – 21 monēta (1. att.).

1. att. Bizantijas monētu atradumi Latvijā (5.–12. gs.).

1 – Talsi, 2 – Engure, 3 – Vidučī-Bandāni, 4 – Laukskola, 5 – Rumuļi, 6 – Lipši, 7 – Skrīverī, 8 – Lielrutuļi, 9 – Aizkraukle, 10 – Lejasžagari, 11 – Rāsas, 12 – Vampnieši I, 13 – Vecdole, 14 – Tomes sala, 15 – Daugmale, 16 – Nītaure, 17 – Krimuldas Līpenes, 18 – Cēsis, 19 – Raunas krasts, 20 – Vecsprinkšji

Daudz Bizantijas miliarisiju vienuviet atrasts Skrīveru Aizkraukles kapulaukā – astoņi eksemplāri. 11. gs. otrajā pusē un 12. gs. kalts monētas zināmas tikai Latvijas centrālajā daļā – Salaspils Lipšos un Raunas krastā. Senākie atradumi šajā periodā – divi Konstantīna VII (913–959) miliarisiji no Aizkraukles kapulauka. Visvairāk atrasts Basīlija II un viņa brāļa Konstantīna VIII (977–1025) miliarisiju (tab.). Uz šīm monētām aversā attēlots pakāpienu krusts, tā abās pusēs valdnieku attēli; reversā – uzraksts vairākās rindās – abu valdnieku vārdi un tituli (2. att.: c). Citu valdnieku kalums pārstāvēts tikai ar atsevišķiem eksemplāriem. Latvijā atrasti arī divi vara tā saucamie anonīmie follisi (uz tiem nebija imperatora vārda un attēla). Šos follisus sāka kalt Jānis I Cimisce 976. gadā, un tos turpināja kalt visu 11. gadsimtu. Zināmi vairāki to tipi, Latvijā atrasti B tipa vara follisi, datējami ar 1030./35.–1042. gadu, tāpat kalti Romana III (1028–1034) un Mihaila IV (1034–1041) valdīšanas laikā.⁶ Visjaunākā Bizantijas monēta Latvijā – Manuila I Komnina (1143–1180) vara tertaterons, kalts Tesalonikos, atrasts Cēsu rajonā Raunas krastā. Atšķirībā no Igaunijas un Krievzemes Latvijā Bizantijas monētas zināmas tikai arheoloģiskajos pieminekļos un savrupatradumos, depozītos to nav. Ziņas par Ikšķilē muižas laukos atrastu depozītu, kas it kā sastāvējis no 96 sudraba dirhēmiem un piecām Bizantijas vara monētām, diemžēl nav drošas.⁷

2. att. a – Konstantīna VII un viņa dēla Romāna II (945–959) miliarsisjs, sv. 2,27 g, d. 23 mm, CVVM 229729; b – Jaņa I Cimīscēs (969–976) miliarsisjs, sv. 2,8 g, d. 21 mm, CVVM 197308: 2; c – Basīlija II un viņa brāļa Konstantīna VIII (976–1025) miliarsisjs, sv. 1,96 g, d. 22 mm, CVVM 227011: 1

Austrumeiropā un Skandināvijā Bizantijas monētas nav atrastas tik lielā daudzumā kā arābu kalifātā kaltie kufiskie dirhēmi, jo atšķirībā no dirhēmiem tās galvenokārt bija kaltas Bizantijas iekšējam tirgum. Latvijā zināmi primitīvie atdarinājumi pēc dirhēmiem un Rietumeiropas denāriem, kamēr miliarsiju atdarinājumu nav.⁸ Toties mūsu kaimiņu zemēs, piemēram, Zviedrijā, Somijā, Igaunijā, miliarsiju atdarinājumi bija izplatīti.⁹ 10. gs. beigās – 11. gs. sākumā pēc Bizantijas miliarsiju parauga bija kaltas pirmās Senās Krievzemes monētas – zlatņiki un serebrjaņiki. Latvijā lielākā daļa miliarsiju bija lietota kā monētpiekariņi, jo to forma, izmēri, kalšanas tehnikas mākslinieciskā meistarība un svēto vai valdnieku attēli uz tiem veicināja monētu kā rotaslietu izmantošanu. Naudas apgrozībā Latvijā 11. gadsimtā Bizantijas monētu loma bija nenozīmīga.

Bizantijas monētu atradumu saraksts ģeogrāfiskā kārtībā

1. Talsu pilskalns. Basīlijs II un Konstantīns VIII (976–1025), miliarsisjs. Wroth LVI, 11.¹⁰ Svars (sv.) 2,17 g, diametrs (d.) 21 mm. A. Karnupa 1936. g. izrakumi. CVVM 58355.

2. Engure, Marijas kalniņš, Tukuma raj., savrupatradums (s.a.) 1935. (?) g.¹¹ Anastasijs (491–518), zelta solīds. Monēta nav saglabājusies.

3. Viduči–Bandāni, Jaunsvirlauka, kapulauks, s.a. 1914. g. Romāns III (1028–1034), follis. Anonīms, klase B, Wroth LVIII, 3. V. Guruļevas precizējums (Ermitāža, Krievija). Sv. 5,14 g, d. 31 mm. CVVM 114047.

4. Viduči–Bandāni, Jaunsvirlauka, kapulauks, s.a. 1914. g. Mihails IV (1034–1041), follis. Anonīms, klase C, Wroth LX, 6. V. Guruļevas precizējums (Ermitāža, Krievija). Sv. 11,52 g, d. 35 mm. CVVM 114048.

5. Laukskolas kapulauks, 83. kaps. Basilijs II un Konstantīns VIII (976–1025), miliarijs. Wroth VI, 9. Sv. 2,44 g, d. 27 mm. Monētpiekariņš. A. Zariņas 1968. g. izrakumi. VI 128: 803.

6. Lipšu kapulauks, 115. kaps. Mihails VII (1071–1078), miliarijs. Sv. 1,73 g, d. 21 mm. Wroth LXII, 15. Monētpiekariņš, nodilis. Apbedījuma inventārā vēl divi dirhēmi un vācu denārs. J. Daigas 1974. g. izrakumi. VI 185.

7. Rumuļu kapulauks, s.a. Nikifors Foka (963–969), miliarijs. Wroth LIV, 6. Sv. 3,66 g, d. 22 mm. Monētpiekariņš, nodilis, piekniedēta bronzas cilpiņa un sudraba stieplīte tajā. J. Graudoņa 1975. g. izrakumi. VI 203: 20.

8. Skrīveri, s.a. 19. gs. Basilijs II un Konstantīns VIII (976–1025), miliarijs. Fragments. Wroth LVI, 9, 10. CVVM 94963.

9. Lielrutuļu kapulauks, s.a. 1932. g. Basilijs II un Konstantīns VIII (976–1025), miliarijs. Wroth LVI, 9. Sv. 2,46 g, d. 25 mm. Monētpiekariņš. CVVM 101104.

10. Aizkraukles kapulauks, s.a. 1937. g. Četras monētas: viens Konstantīna VII (913–959) miliarijs; trīs Basilija II un Konstantīna VIII (976–1025) miliariji. Monētas nav saglabājušās.

11. Aizkraukles kapulauks. Četras monētas: 1) Konstantīns VII (913–959), miliarijs; 2) Romans II (959–963), miliarijs; 3) Basilijs II (977–1025), miliarijs; 4) Konstantīns VIII (1025–1028), miliarijs. I. Bēra 1849. g. izrakumi. Monētas nav saglabājušās.

12. Lejašzagaru kapulauks, s.a. 1983. g. Jānis I Cimisce (969–976), miliarijs. Wroth LIV, 13. Sv. 2,8 g, d. 21 mm. Monētpiekariņš ar sudraba cilpiņu. CVVM 197308: 2.

13. Lejašzagaru kapulauks, s.a. 1992. g. Konstantīns VII un viņa dēls Romans II (945–959), miliarijs. Wroth LIII, 15. Monētpiekariņš ar diviem kniežu caurumiem un naža caurumu. Sv. 2,27 g, d. 23 mm. CVVM 229729.

14. Krapes Rasas, Ogres rajons. Justiniāna I pusfollis, kalts 539./40. g. Antiohiņā. Wroth IX, 3. Sv. 8,92 g, d. 26 mm. CVVM 112959.

15. Vecdoles pils, s.a. 1989. g. Nikifors Foka (963–969), tertaterons. Sv. 4,21 g, d. 20 mm. Wroth LIV, 8. CVVM 229721.

16. Vampeniešu I kapulauks, 85. kaps. Konstantīns VII (913–959) un Romans II (945–959), miliarijs. Wroth LIII, 15. Sv. 2,66 g, d. 24 mm. Kapā arī trīs dirhēmi un viens angļu denārs. E. Šnores 1967. g. izrakumi. VI 124: 828.

17. Tomes sala pie Tomes skanstis (pie Pantersīļu mājām), 2003. g. apzināšana, s.a. Basilijs II un Konstantīns VIII (976–1025), miliarijs. Sv. 1,96 g, d. 22 mm. Piekariņš ar caurumu. CVVM 227011: 1.

18. Daugmales pilskalns. 10./11. gs. Bizantijas miliarijs, nodilis, monētpiekariņš. Sv. 2,21 g, d. 22 mm. V. Ģintera 1933. g. izrakumi. CVVM 58314.

19. Daugmales pilskalns. Basilijs II un Konstantīns VIII (976–1025), miliarijs. Wroth LVI, 9. Sv. 2,10 g, d. 25 mm. Monētpiekariņš, divas trešdaļas. V. Ģintera 1936. g. izrakumi. CVVM 58115.

20. Daugmales pilskalns, s.a. 1979. g. Basilijs II un Konstantīns VIII (976–1025), miliarijs. Wroth LVI, 11. Sv. 2,38 g, d. 21 mm. Monētpiekariņš ar caurumu. A 12600: 17.

21. Nītaure, Vidzeme, s.a.¹² Jānis I Cimisce (969–976), follis. Monēta nav saglabājusies.

22. Krimuldas Liepenes, apmetne, 2006. g. apzināšana, s.a. Basilijs II un Konstantīns VIII (976–1025), miliarijs. Wroth LVI, 11. Sv. 3,0 g, d. 22,5 mm. CVVM 236738: 1.

23. Cēsu kapulauks, 1. kaps. Divas monētas: Basilijs II un Konstantīns VIII (976–1025), miliarijsiji. Monētpiekariņi. Kapa inventārā arī divi angļu denāri. E. Šnores 1946. g. izrakumi. VI 1. Monētas nav saglabājušās.

24. Raunas krasts, Cēsu rajons. Manuils I Komnins (1143–1180), tetarterons, kalts Tesalonikos. Wroth II, LXXI, 1. Sv. 5,38 g, d. 22 mm. CVVM 115538.

25. Līgatnes Vecsprinkšļi, Līgatnes pag., Cēsu rajons. G. Visendorfa 1904. g. izrakumi. Basilijs II un Konstantīns VIII (976–1025), miliarijsijs. Piekariņš ar piekniedētu bronzas cilpiņu. D. 22 cm. GIM 44157 B758 Nr. 23.¹³

BIZANTIJAS MONĒTU ATRADUMI LATVIJĀ, HRONOLOĢISKAIS SASTĀVS

Piemineklī	Valdnieki													
	Anastasījs (491–518)	Justiniāns I, 539/40	Konstantīns VII (913–959)	Konstantīns VII un Romāns II (945–959)	Romāns II (945–959)	Nikifors Foka (963–969)	Jānis I Cimisce (969–976)	Basilijs II (977–1025)	Basilijs II un Konstantīns VIII (976–1025)	Konstantīns VIII (1025–1028)	Romāns III (1028–1034)	Mihails IV (1034–1041)	Mihails VII (1071–1078)	Manuils I Komnins (1143–1180)
Talsi									1					
Engure	1													
Vidučī-Bandāni											1	1		
Laukskola									1					
Lipši													1	
Rumuļi						1								
Skrīveri									1					
Lielrutuļi									1					
Aizkraukle			2		1			1	3	1				
Lejasžagari				1			1							
Rasas		1												
Vecdole						1								
Vampenieši I				1										
Tome									1					
Daugmales pilskalns									2					
Nitaure							1							
Krimuldas Liepenes									1					
Cēsis									2					
Rauna														1
Vecsprinkšļi									1					
Kopā	1	1	2	2	1	2	2	1	14	1	1	1	1	1

ATSAUCES

- ¹ *Кропоткин В. В.* Клады византийских монет на территории СССР // Свод археологических источников. – 1962. – С. 39.
- ² *Мугуревич Э. С.* Восточная Латвия и соседние земли в X–XIII вв. – Рига, 1965. – С. 23–29; *Берга Т.* Монеты в археологических памятниках Латвии IX–XII вв. – Рига, 1988. – С. 43, 44.
- ³ *Мугуревич Э. С.* Восточная Латвия .. – С. 78.
- ⁴ *Balodis F.* Mākslas pieminekļi latviešu 9.–12. gs. armetnēs un kapos // Senatne un Māksla. – 1936. – Nr. 4. – 135.–142. lpp.
- ⁵ *Zemītis G.* Christliche und heidnische Symbole aus Burgen des 9.–12. Jahrhunderts in Zentrallettland (Daugmale, Talsi, Mežotne) // Rom und Byzanz im Norden. Mission und Glaubenwechsel im Ostseeraum warend des 8.–14. Jahrhunderts. Bd. II / Hrsg. von Michael Muller-Wille. – Stuttgart, 1997. – S. 100, 101.
- ⁶ Monētu datējumu precizēja Bizantijas numismātikas speciāliste V. Guruļeva, Valsts Ermitāža, Krievija. (Lit.: Catalogue of the Bizantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection: vol. I / Ed. by A. Bellinger. – Washington, 1966; vol. II / Ed. by Ph. Grierson. – Washington, 1968; vol. III / Ed. by Ph. Grierson. – Washington, 1973; vol. IV / Ed. by M. Hendy. – Washington, 1999; vol. V / Ed. by Ph. Grierson. – Washington, 1999.)
- ⁷ *Riekstiņš H.* 1935. g. ieguvumi numismātikā // Senatne un Māksla. – 1936. – Nr. 1. – 92. lpp., Nr. 12; *Кропоткин В. В.* Клады византийских монет .. – С. 39, № 306.
- ⁸ *Берга Т.* 11. gadsimta Rietumeiropas monētu atdarinājumi Latvijā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1993. – Nr. 1. – 20.–29. lpp.; *Берга Т.* Dirham imitations as pendants in Latvia // Cultural interaction between east and west. Archaeology, artefacts and human contacts in northern Europe. – Stockholm, 2007. – P. 171–174.
- ⁹ *Malmer B.* Imitations of Byzantine miliaresia found in Sweden // Studies in Northern Coinages of the Eleventh century / Ed. by C. J. Becker. – Kobenhavn, 1981. – (Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab, Historiskfilosofiske Skrifter 4:9); *Talvio T.* Three imitations of Byzantine coins found in Estonia // Studia Numismatica Tallinn. – 1995. – P. 178–182.
- ¹⁰ *Wroth W.* Catalogue of the Imperial Bizantine coins in the British Museum. – London, 1908. – Vol. 1–2.
- ¹¹ *Riekstiņš H.* 1935. g. ieguvumi numismātikā. – 85.–98. lpp.; *Кропоткин В. В.* Клады византийских монет .. – С. 39, № 313.
- ¹² *Мугуревич Э. С.* Восточная Латвия .. – С. 23, 29.
- ¹³ *Ciglis J., Rādiņš A.* Ludzas Odukalna kapulauka katalogs. – Rīga: Latvijas vēstures muzejs, 2002. – 345. lpp. Monēta glabājas Maskavā, Valsts vēstures muzejā.

Tatjana Berga

BYZANTINE COINS IN LATVIA

Summary

So far, there is information about 31 Byzantine coins, found at 20 archaeological sites in Latvia. Only two early Byzantine coins are known in Latvia: a gold solidus of Emperor Anastasius (491–518) and a bronze half-follis of Emperor Justinian I, minted in Antioch in 539/40. During this period coins could arrive along the same trade routes by which Roman coinage had reached Latvia. However, the greatest spread of Byzantine coins is observed later – in the 10th/11th centuries, and these are mostly miliaresia and copper folles. These finds are concentrated along the banks of the major waterways used for trade, namely the Rivers Daugava and Gauja. The coins arrived from the East via the Daugava waterway together with dirhams, and also from the West via Gotland together with Western European coins. In Latvia, most miliaresia were used as coin pendants, since their form, size, the artistic mastery of the minting technique and the depictions of saints or rulers on them promoted their utilisation as ornaments. Byzantine coins had an insignificant role in terms of money circulation in Latvia in the 11th century.

Iesniegts 09.05.2011.